

Sura Natalia Anatolievna – candidate of pedagogical sciences, assistant professor, assistant professor of foreign languages department of East-Ukrainian national university named after Volodymyr Dahl (Lugansk) E-mail: sura.natalia@mail.ru

Рецензент – Червонецький Володимир В'ячеславович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземних мов Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Reviewer – Chervonetsky Volodymyr Vyacheslavovich – doctor of pedagogical sciences, professor, chairman of practice of foreign languages department of East-Ukrainian national university named after Volodymyr Dahl (Lugansk city)

УДК 37.015.31:008

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

О. М. Химченко

У статті досліджено педагогічні погляди науковців щодо значення культурного саморозвитку для становлення особистості в цілому та для майбутніх учителів зокрема, розкрито співвідношення людини та культури, освіти та культури, прокоментовано поняття „людина культури”, сформульовано найважливіші характеристики культурного саморозвитку, визначено сутність теорії аутопоезису.

Ключові слова: *людина культури, культурний саморозвиток, майбутні учителі.*

Розвиток ринкових відносин в економіці України зумовив новий погляд на людські ресурси, відповідно, і на професійну підготовку майбутніх учителів, структуру, зміст і характер запасу знань, навиків, ціннісних орієнтацій. У суспільстві провідну роль відіграє

„людина культури”, і освіта має можливість впливати на формування такої людини. За умови сучасної зміни ціннісних пріоритетів актуальним є саморозвиток особистості, визнання себе як суб’єкту для вдосконалення та розвитку.

Теоретико-методологічні засади взаємозв’язку та взаємозумовленості освіти і культури розкрито у працях таких науковців, як О. Бермус, В. Біблер, Дж. Брунер, Л. Буєва, М. Вересов, І. Відт, М. Гусаковський, О. Дахін, О. Запесоцький, В. Конев, Н. Крилова, В. Межуєв, Ю. Сенько та ін. Ідеї інтеграції культури та освіти представлено у фундаментальних працях американського педагога і психолога Дж. Брунера [4], який вважав, що „освіта – це не ізольований острів, а частина культурного континенту”. В. Біблер, розглядаючи поняття „культура” та „освіта” у взаємозв’язку, стверджував, що сутність культури полягає в „утягуванні всіх минулих та майбутніх культур в єдині цивілізаційні сходи” і передбачав у XXI столітті „зміщення епіцентру усього людського буття до полюсу культури” [2]. Культура для освіти виступає своєрідним *метатекстом*, середовищем, у якому відбувається народження та становлення самобутнього образу людини.

Ураховуючи, що проблема дослідження взаємозв’язку освіти і культури є широко досліджуваною, ми вважаємо за потрібне проаналізувати педагогічні погляди науковців на значення культурного саморозвитку для становлення особистості в цілому та для майбутніх учителів зокрема.

Мета статті – проаналізувати педагогічну думку щодо проблеми культурного саморозвитку особистості.

У сучасній педагогічній літературі конструкт „культура та освіта” стає достатньо популярним і навіть набуває ознак педагогічного штампу. Саме це відмічає О. Бермус, коли „повернення педагогіки у культуру” називає міфологемою [1, с. 7]. Підстави для такого категоричного судження в дослідника такі: відродження зв’язку педагогічної теорії та практики із більш широкою культурною реальністю неспроможне подолати кризу в освітній сфері, оскільки „не враховується найважливіший пласт проблем: з одного боку, культура ніколи не зводиться до її мінімального, нормативного образу, і розрив педагогіки та культури – це наслідок певної спрощеності наших вихідних уявлень про культуру” [1, с. 7 – 8].

До проблеми взаємозв’язку культури та освіти звертається В. Конев, який вважає, що „культура несе в собі образ людини, вона

виявляє, показує цей образ людині” [7, с. 105]. Відповідно, уся культура націлена на формування людини, здатної у своїх діях втілити накопичений співтовариством досвід життєдіяльності, у цьому полягає сутність культури, цим визначена її структура.

Співвідношення людини та культури, освіти та культури набуло суттєвих змін у межах постнекласичної методології гуманітарного знання (О. Бермус, О. Дахін, В. Краєвський, І. Мелік-Гайказян, Б. Пружинін, В. Стьопін та ін.). Так, О. Дахін зауважує, що „культура не є те, що „чекає” свого засвоєння та застосування. Вона із неминучістю породжує суттєві резерви нового досвіду та цінностей. З їхньою допомогою наступні покоління доповнять „сталу” культуру. Культура є передумова самої себе ...” [5, с. 52].

Дещо інший підхід до культурологічного підходу у професійній підготовці вчителя представлено у роботах І. Ісаєва, Є. Шиянова, які розглядають його як підґрунтя для формування професійно-педагогічної культури, яка забезпечує особистісний розвиток вчителя, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати та передавати культурні цінності. Особливо відзначимо, що вчитель має не лише оволодіти культурно-педагогічною спадщиною, а й включитися у процес інноваційної педагогічної діяльності як суб’єкт культури. Одним із шляхів реалізації культурологічного підходу є створення умов для культурної ідентифікації студентів. Культурна ідентифікація розглядається як усвідомлення своєї приналежності до певної культури, інтеріоризація її цінностей (прийняття їх як своїх), вибір та здійснення культуровідповідного способу життя та поведінки.

Сутнісна характеристика педагога як „людини культури” представлена у дослідженнях С. Батракової, О. Яковлевої, педагогічної діяльності як феномену культури – М. Камінської, як явища мистецтва – Л. Лур’є. Поняття „Людина культури” у сучасному гуманітарному знанні є необхідним, оскільки позиція „культурна людина” педагогічно недостатньо ефективна внаслідок шаблонного розуміння, що приховує справжню сутність цього феномену. Учнівська та студентська молодь подекуди трактує „культурну людину” як таку, що дотримується певних норм, правил поведінки, соціальних настанов, що регулюють діяльність людини у соціумі. На розрізненні понять „людина культурна” та „культурна людина” наполягає Л. Печко.

Людина культури, на думку Є. Бондаревської, характеризується самоповагою, почуттям власної гідності, самостійністю,

відповідальністю, вмінням приймати рішення, свободою вибору у самовизначенні своєї діяльності [3, с. 15]. Н. Щуркова розуміє Людину культури як вільну, здатну до самовизначення у світі культури, гуманну, духовну, творчу та адаптивну особистість.

Цільові настанови сучасного освітнього простору на формування Людини культури, соціокультурна зумовленість розгляду педагога як Людини культури призводять до необхідності визначення поняття „культурний саморозвиток”.

Незважаючи на відсутність достатнього теоретичного обґрунтування досліджуваного поняття у науковій літературі, воно достатньо широко представлено у публіцистичній літературі, у викладі концептуальних засад діяльності закладів освіти, наприклад у Концепціях розвитку університетів, Положень про студентське самоврядування в контексті визначення цільових орієнтирів діяльності закладів освіти в цілому та окремих його структурних підрозділів зокрема.

Поняття „культурний саморозвиток” використовується Є. Бондаревською та С. Кульневичем як цільовий орієнтир створення та функціонування культурно-виховного середовища [3, с. 212], О. Кукуєвим – у зв'язку із принципом культуровідповідного навчання у контексті андрагогічного підходу у педагогіці. Досліджуючи філософські засади культурної парадигми сучасної освіти, Н. Еміх наголошує, що саме культура зумовлює гуманістичне та цілісне становлення особистості у суспільстві. Відповідно актуальним постає перехід від знанієвоцентричного до культуровідповідного процесу розвитку особистості. Дослідниця підкреслює, що метою освіти має стати культурне самовизначення та саморозвиток особистості в умовах сучасного суспільства.

С. Троянська, досліджуючи проблеми формування загальнокультурної компетентності, функції культуровідповідної освіти, використовує поняття „культурний саморозвиток” в контексті цільових засад системи освіти, наголошуючи, що культуровідповідна освіта – це освіта, яка усією своєю організацією спонукає культурний саморозвиток тих, хто навчається, та педагога у соціокультурному просторі. Поняття „культурний саморозвиток” використовує В. Крайнік у процесі обґрунтування сутності культурологічного підходу до професійної підготовки вчителя, наголошуючи, що професійна підготовка педагога має розглядатися як культурний процес, спрямований на підготовку фахівця, який вільно виявляє свою індивідуальність, здатність до

культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей.

В освітньому просторі поняття „культурний саморозвиток” може бути співвіднесено із такими поняттями, як „загальнокультурна компетентність”, „загальна культура”, „культурна грамотність”, „культурне самовизначення”.

Загальнокультурна компетентність особистості досліджувалася С. Троянською, яка вважає, що рівень такої компетентності означає здатність вирішувати пізнавальні проблеми, життєві проблеми, проблеми професійної освіти, аксіологічні проблеми на основі самостійного визначення критеріїв, оцінки конкретних ситуацій та критеріїв вибору джерел інформації. Можна сказати, що загальнокультурна компетентність виявляється у використанні культурних еталонів як критеріїв оцінки. Представлена позиція свідчить про метапредметний характер загальнокультурної компетентності та її значення у забезпеченні ефективності життєдіяльності людини практично в усіх сферах, що особливо важливо у сучасних умовах утвердження концепції „освіта упродовж життя”.

Д. Гугін вважає, що від рівня сформованості загальної культури студента в цілому залежить реалізація потенціалу його особистості у майбутній соціальній та професійній діяльності. І. Зимня розкриває сутність загальної культури на підставі особистісно-діяльнісного підходу, вважаючи, що „загальна культура людини є єдине ціле, що включає: а) внутрішню культуру, яка визначається власне особистісними, діяльнісними та інтерактивними особливостями людини; б) освіченість як сукупність опанованих знань, що характеризується системністю, широтою, всебічністю та глибиною” [6].

Таким чином, останнім часом поняття „культурний саморозвиток” набуває статусу педагогічної категорії. Виокремлення найсуттєвіших характеристик поняття „саморозвиток особистості”, філософських, культурологічних та педагогічних основ розуміння культури в цілому та культури особистості зокрема, визначення взаємозв'язку культури та освіти, сутності культурологічного підходу в освіті, принципових характеристик поняття Людина культури та об'єктивна зумовленість розгляду сучасного вчителя як Людини культур, дозволяють таким чином сформулювати найважливіші характеристики культурного саморозвитку: аутоспрямованість (у процесі культурного саморозвитку збігається суб'єкт та об'єкт цієї діяльності); ненасичуваність потреби культурного

саморозвитку; об'єктивна незавершеність цього процесу; амбівалентність (неперервність і дискретність, цілісність і фрагментарність); позитивна модальність (забезпечення виключно позитивних особистісних змін); ймовірність; нелінійність, відкритість, що зумовлює самоорганізацію, самореференцію, саморефлексію студентської молоді.

Сукупність зазначених характеристик дозволяє розглядати досліджуваний процес у контексті *теорії аутопоезису* (грец. *autos* – само та *poiein* – побудова або створення) (У. Матурана та Ф. Варела, Н. Луман). У буквальному перекладі аутопоезис позначає „самовиготовлення”, „саморобство”. Засновники теорії аутопоезису У. Матурана та Ф. Варела вважали, що людина як жива істота здатна до самопобудови, самовідтворення, організація яких породжує в якості продукту її саму, без поділу на продукт та виробника. Людина підтримує свою ідентичність через її постійний пошук та становлення. Не випадково образним символом аутопоезису є рисунок Ешера, на якому зображено руки, які малюють самі себе. Такий образ слугує метафорою неперервного циклу, який самопороджується, зв'язує життя та пізнання. Таким чином, у контексті теорії аутопоезису культурний саморозвиток майбутніх учителів має відбуватися на основі принципу невідворотності пізнання, самопобудови та вільного вибору у спеціально створеному предметно-освітньому середовищі.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних аспектів проблеми культурного саморозвитку особистості засвідчує актуальність даної проблеми протягом усієї історії людства, прагнення філософів, психологів, педагогів визначити сутнісні характеристики та механізми саморозвитку особистості. Взаємозв'язок культури та освіти як феноменів людської спільноти зумовлює виокремлення поняття „людина культури” в якості цільової настанови культурно-освітнього простору. Однак, операціоналізація поняття „культурний саморозвиток”, обґрунтування необхідних та достатніх його складників – ще недостатньо розроблена позиція і вимагає подальшої наукової уваги.

Література

1. Бермус А. Г. Кризис педагогического сознания и феномен „нового историзма” / А. Г. Бермус // Ярослав. пед. вестник. – 2005. – Вып. № 4 (45). – С. 5 – 12.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских ведения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : Учеб. пособие для студ. средн. и высш. пед.

учеб. заведений, слушателей ИПК и ФПК / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-н/Д. : Творческий центр “Учитель”, 1999. – 560 с.

4. Брунер Дж. Культура образования : сборник очерков / Дж. Брунер; пер. с англ. Л. В. Трубицына. – М. : Просвещение, 2006. – 223 с.

5. Дахин А. Н. Культура в педагогике и педагогика в культуре / А. Н. Дахин // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 6. – С. 51 – 57.

6. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 11. – С. 14 – 20.

7. Конев В. А. Культура и образование / В. А. Конев // Образование в условиях формирования нового типа культуры : III Междунар. Лихачевские научные чтения 22 – 23 мая 2003 года. – СПб. : Санкт-Петербургский гуманитар. ун-т профсоюзов, 2003. – С. 104 – 109.

8. Розин В. М. Человек культурный. Введение в антропологию / В. М. Розин. – М. : Москов. психол.-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2003. – 304 с.

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОГО САМОРАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

О. М. Химченко

В статье исследованы педагогические взгляды научных работников относительно значения культурного саморазвития для становления личности в целом и для будущих учителей в частности, раскрыто соотношение человека и культуры, образования и культуры, прокомментировано понятие „человек культуры”, сформулированы важнейшие характеристики культурного саморазвития, определена сущность теории аутопоезису.

Ключевые слова: человек культуры, культурное саморазвитие, будущие учителя.

THE ISSUE OF CULTURAL SELF-DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN EDUCATIONAL THOUGHT

Olena Khimchenko

The author of the article studies scientists' educational views on significance of cultural self-development for formation of identity on the whole and for future teachers in particular, explains correlation between person and culture, education and culture, comments on the concept of “person of culture”, formulates the essential characteristics of cultural self-development, defines the essence of the theory of autopoiesis.

Keywords: person of culture, cultural self-development, future teachers.

Химченко Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри образотворчих мистецтв та професійної майстерності Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ, Україна).

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Л. Л. Бутенко.